

О.Є. Антонова. Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями як складова його професійної компетентності

УДК 378.937

О.Є. Антонова,

кандидат педагогічних наук, в.о. доцента
(Житомирський педуніверситет)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядаються питання підготовки майбутнього педагога до навчання та виховання обдарованих учнів, а також проблеми розвитку обдарованості студентів вищих педагогічних закладів освіти.

Проблема обдарованості знаходиться у центрі уваги психологів та педагогів вже достатньо тривалий час. Перші кроки у розв'язанні даного питання було зроблено ще у другий половині XIX століття, коли побачила світ книга Ф. Гальтона „Спадковість таланту. Її закони і наслідки” (1869). Сьогодні ж проблема виховання обдарованої особистості стала невід'ємною частиною нашого життя, нагальною потребою сучасного етапу розвитку людства, від вирішення якої певною мірою залежить і подальший розвиток нашої цивілізації. Саме тому розвиток творчих здібностей людини набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль учених, педагогів, громадськості всіх країн. Для України, яка прагне до статусу розвиненої, правової і демократичної держави, створення системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Нині і сама доля України залежить від того, наскільки ефективно будуть реалізовані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне вирішення цієї проблеми, зокрема вияв і розвиток здібностей і таланту кожної дитини, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді, а також вдосконалення процесу підготовки вчителя до реалізації поставлених завдань.

Талановиті діти – це величезне загальнолюдське багатство, неоціненний національний статок. Сам факт їх існування гарантує людству гідне існування. Кожна дитина обдарована по-своєму. Для того щоб зберегти національне багатство, примножити його і використовувати з максимально можливою користю, необхідно навчити-ся допомагати особистості віднайти себе і правильно оцінити, обережно підтримувати її розвиток.

Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарувань і талантів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України „Про освіту”, Національна програма „Діти України”, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді. Метою цієї роботи є формування цілісної, саморегульованої системи щодо виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвитку та реалізації її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, вчителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізації навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовки наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Відповідна робота щодо *реформування* вищої освіти в Україні має здійснюватися у кількох напрямках, серед яких *пріоритетними* визначено такі:

- *необхідність створення державної системи добору і навчання талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її державної підтримки. Підкреслюється необхідність удосконалення і розвитку вітчизняних традицій з пошуку, підтримки і розвитку обдарованих дітей та молоді; сприяння їх залученню до участі у всеукраїнських і міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо.*
- *потребу у забезпеченні однакового доступу до освіти дітей і молоді з особливими потребами за рахунок забезпечення варіативності здобуття базової освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей. Для цього передбачено створення цілісної багаторівневої системи закладів різних типів та форм власності для забезпечення розвитку здібностей, талантів та обдарувань дітей та молоді, а також індивідуалізацію навчання обдарованої учнівської та студентської молоді [1].*
- *необхідність залучення кращих інтелектуальних та духовних сил суспільства в освітню сферу. При цьому визнається, що у системі педагогічної освіти повільно впроваджуються багатоваріантні моделі і програми здобуття педагогічної освіти, не забезпечується диференційована підготовка педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу [2].*

Нові завдання актуалізують проблеми, пов'язані з підготовкою вчителя, оскільки саме йому відводиться провідна роль у реалізації накреслених перетворень. „Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті”, Державна національна програма „Освіта” („Україна XXI століття”), Закон України „Про освіту” центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики визнають підготовку педагогічних працівників, створення умов для формування освіченої, творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі. Однак у процесі розв'язання зазначеної проблеми виникає ряд суперечностей, найбільш суттєвими з яких можна назвати наступні:

- *між соціальною потребою у педагогічно обдарованих, творчо працюючих вчителях, здатних формувати всебічно розвинену особистість учня, та відсутністю відповідної цілеспрямованої підготовки майбутніх вчителів;*

- невідповідність між *необхідністю* виховання *нової генерації педагогічних кадрів*, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини і *не розробленістю комплексу теоретичних і методичних засад* щодо забезпечення підготовки педагогічно обдарованого вчителя, здатного працювати із здібними дітьми.

Суспільні тенденції гуманізації змісту, методів і форм педагогічного процесу, орієнтація на вияв індивідуальності кожного учня ставлять високі вимоги до особистості педагога, розвитку його творчого потенціалу. На сьогодні актуальності набувають такі зміни в організації професійної підготовки майбутнього вчителя як:

- ✓ розвиток організаційної структури педагогічної освіти за рахунок запровадження *ступеневої системи освіти*, що дасть змогу забезпечити *варіативність* навчання (вибір різних освітніх та професійних програм, спеціалізацій) і цим самим сприяти більш повній реалізації творчого потенціалу особистості, зробити навчання більш гнучким, спроможним реагувати на зміни соціальних процесів;

- ✓ *диференціація змісту* загальнопедагогічної підготовки вчителя для різних груп студентів протягом всього терміну навчання, що знаходить своє відображення у багатоваріантних навчальних планах та програмах ВНЗ, кожний з яких самостійно визначає зміст професійної підготовки вчителів;

- ✓ *індивідуалізація навчання*, здійснення якої, на думку експертів, полягає у реалізації концепції підготовки педагогів різних спеціальностей, спеціалізацій та профілів; навчанні студентів за індивідуальними програмами і планами; у розробці широкого кола освітньо-професійних програм;

- ✓ *технологізація* процесу навчання;

- ✓ *запровадження нових методів, форм, засобів та технологій* навчання студентів, адже організаційно-методична гнучкість забезпечить студентам свободу вибору рівня освіти, спеціалізації та профілю залежно від спрямованості особистості студента, його здібностей та можливостей (обдарувань).

Проте у реалізації проблеми роботи з обдарованою молоддю все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності. Часто нестандартна, обдарована дитина викликає у педагога негативне ставлення: з одного боку, педагог розуміє, що така дитина потребує специфічної і досить складної роботи, а з другого – відчуває, що йому просто не вистачає відповідних знань до роботи з нею.

У провідних західних країнах проблема обдарованості розробляється з середини ХХ століття, коли ще на рубежі 50-60-х років були створені школи для талановитих дітей та молоді. У США 1972 року розроблено Програму з розвитку обдарованості, а з 1975 року тут існує Міжнародна асоціація щодо обдарованих дітей; у Великобританії створено Центр досліджень обдарованих дітей та молоді, діє асоціація "Обдарованим дітям"; у Німеччині впроваджено особливу службу консультацій з питань соціального навчання найздібніших учнів; у Франції з середини 80-х років у деяких навчальних закладах з'явилися класи для обдарованих учнів. У квітні 1989 року у Москві при Інституті психології АПН Росії відкрито Центр творчої обдарованості, на базі якого почали з'являтися школи для обдарованих дітей. Тобто, педагоги, психологи, соціологи і чиновники цих країн одноставні у своїй думці про необхідність своєчасного виявлення талановитої молоді і розвитку її здібностей.

На початку 90-х років і в Україні визначилася наукова школа, яка займається проблемами обдарованості (Моляко В.О., Кульчицька О.І.). Ще у 1991 році ними розроблено і затверджено колегією Президії АН України, міністерств народної освіти, вищої освіти, зі справ молоді та спорту, охорони здоров'я та ін., велику та одночасно достатньо реалістичну програму "Творча обдарованість". На сьогодні прийнято цілий ряд законодавчих документів щодо проблеми обдарованості. Вже майже шість років видається журнал „Обдарована дитина”, який читають і з яким співробітничать науковці й педагоги з Росії, Білорусії, Канади, інших країн світу.

Проте дана проблема, по суті, тільки почала розроблятися. Особливо недостатньо розроблено питання підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми. В основних документах про школу проголошується відхід від усередненості навчання та виховання, що веде до нівелювання особистості, реально ж у загальноосвітніх і вищих закладах освіти продовжує домінувати усереднений підхід (орієнтація вчителя на так званого „середнього” учня), ігнорування самої проблеми обдарованого учня і навіть авторитарний підхід у навчанні та вихованні.

Крім того, якщо вчителі і визнають необхідність спеціально організованої роботи з обдарованими дітьми, частіше їх увага зосереджується на академічній обдарованості учнів (переможці предметних олімпіад, учасники МАН тощо). Робота ж з розвитку інших видів обдарованості відбувається епізодично.

На нашу думку, вчителі просто не готові до роботи з обдарованими дітьми. При цьому ми підтримуємо позицію значної кількості психологів і педагогів, що обдарованою є кожна дитина, але кожна обдарована по-своєму. Більшість же вчителів не готові враховувати у своїй діяльності обдарування кожної дитини. Як результат неспроможності вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх у практичній діяльності, особистість часто не може правильно обрати життєвий шлях, що врешті-решт негативно позначається на науковому та інтелектуальному потенціалі держави в цілому, на рівні її економічного та соціального розвитку. Адже обдарований учень починається з обдарованого вчителя (інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю).

Навчання обдарованої особистості є важливою частиною у вихованні майбутніх фахівців, орієнтованих на сучасні ринкові умови виробництва і підприємництва, а також підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів. Проблема підготовки вчителя, здатного працювати з обдарованими дітьми, а особливо питання розвитку обдарованості самого майбутнього вчителя ще недостатньо досліджені як у теоретичному, так і у методичному аспектах, що суттєво позначається на практичній діяльності вчителів і викладачів у системі професійної освіти. На нашу думку, розвиток обдарованості майбутнього вчителя набуватиме особливої ефективності при побудові змісту, форм та методів його професійної підготовки на таких теоретичних і методичних засадах, що забезпечують створення певних умов для виявлення і реалізації відповідних здібностей і обдарувань. Цьому процесу сприятимуть пошуки щодо побудови цілісної багатфакторної моделі педагогічно обдаро-

ваного майбутнього вчителя; створення у навчальному закладі цілісної саморегульованої системи виявлення і підтримки обдарованої студентської молоді; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; розробка та впровадження педагогічних технологій стосовно розвитку та реалізації здібностей майбутніх учителів, заснованих на активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Реалізуючи свій потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів.*

Система підготовки обдарованого майбутнього педагога повинна охоплювати заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічне училище, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти. І починати необхідно ще із середньої школи, де повинна бути організована цілеспрямована робота щодо виявлення серед старшокласників педагогічно обдарованих учнів і створені умови для їх професійної орієнтації на педагогічну діяльність. У вищому навчальному закладі робота з обдарованою молоддю також має бути багатоступеневою і охоплювати діяльність студентських наукових гуртків та семінарів на кафедрах і лабораторіях; діяльність студентських наукових загонів; підготовку кращих наукових робіт і розробок студентів, аспірантів та молодих вчених на наукові конференції, виставки технічної творчості молоді; підготовку і організацію студентських олімпіад I (університетського) та II (Всеукраїнського) турів з дисциплін і спеціальностей університету тощо. Досвід роботи тих вищих навчальних закладів, де відповідна робота вже здійснюється певний час (Харківський національний університет радіоелектроніки, Донбаська державна машинобудівна академія, Запорізький національний технічний університет та інші), свідчить про те, що робота з обдарованими студентами має бути цілеспрямованою, керованою, систематичною, повинна здійснюватися цілісно, охоплювати всі види навчання студентів, до неї мають бути залучені, практично, всі кафедри ВНЗ. Тільки тоді можна сподіватися на відповідні результати.

Ефективність професійної підготовки обдарованих майбутніх учителів під час навчання їх у педагогічному закладі освіти суттєво залежить і від *організаційних форм навчальної роботи*. Робота з обдарованими студентами вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованої на новизну інформації та різноманітні види пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності. У вищому навчальному педагогічному закладі освіти формами організації навчального процесу є лекція, семінар, лабораторний практикум, індивідуальні та групові консультації, колоквіуми, ділові ігри, навчальні конференції тощо. Проте серед методів навчання обдарованих студентів мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, структурування навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні.

Крім того, вчитель завжди діє у конкретних ситуаціях, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. На такий підхід орієнтовані такі *види діяльності*, як *мікровикладання* фрагментів уроку, *моделювання фрагментів виховних проєктів*, розв'язування педагогічних задач, *ділові ігри*, *аукціони педагогічних ідей та конкурси педагогічних талантів*, *конкурси-імпровізації* тощо.

Окреме місце серед форм організації навчання обдарованих майбутніх учителів відіграє Всеукраїнська студентська *олімпіада* з педагогіки. Саме олімпіади розглядаються на сучасному етапі однією з найефективніших і перспективних форм роботи з обдарованою молоддю.

На нинішньому етапі розв'язання даної проблеми більше запитань, ніж відповідей на них, а саме: як максимально розвинути педагогічні здібності майбутнього вчителя; за допомогою яких форм, методів, технологій, як в умовах колективної підготовки максимально розвинути здібності кожного; як в умовах сучасної системи освіти підготувати студентів до роботи з обдарованими дітьми; який зв'язок існує між загальними та спеціальними (педагогічними) здібностями, між рівнем розвитку інтелекту майбутнього вчителя та рівнем його знань, умінь та багато інших.

Отже, одним із провідних завдань підготовки майбутніх учителів у сучасних суспільних умовах є формування їх професійної компетентності, важливою складовою якої визнається уміння вчителя здійснювати навчальну та виховну роботу з обдарованими дітьми. Готувати ж студентів до здійснення відповідної діяльності необхідно ще під час навчання їх у вищому педагогічному навчальному закладі. Реалізуючи свій потенціал у процесі навчання, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів. Основними ж умовами ефективності роботи з обдарованими студентами вважаємо високий рівень професійної компетентності викладачів, у тому числі рівень їх інтелектуальної підготовки; рівень розвитку їх особистісних якостей; відповідну систему стимулювання студентів та викладачів; створення умов для появи і розвитку в них інтересу до роботи з обдарованими учнями; розробку педагогічного інструментарію для підготовки студентів до роботи з обдарованими учнями.

*****

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К.: „Шкільний світ”, 2001.
2. Державна програма „Вчитель” // Освіта України. - №27 (323). – Квітень. – 2002.

Матеріал надійшов до редакції 23.09.03 р.

Антонова Е.Е. Подготовка будущего учителя к работе с одарёнными учениками как составляющая его педагогической компетентности.

В статье рассматриваются вопросы подготовки будущего учителя к воспитанию и обучению одарённых учеников, а также проблемы, связанные с развитием одарённости студента высшего педагогического учебного заведения.

Antonova E.E. Preparatoin of future teaches to the work with gifted pupils as a component of his/her pedagogical competence.

This article deals with the issues of preparation of future teachers for upbringing and education of gifred pupils. It also deals with the issues, pertaining to the development of gifted students withina higher educational pedagogical establishment.